

kako in kaj bom odgovoril materi na njena vprašanja... Ali je čudno, če zastaja korak? In če vršijo po glavi misli vsakojake?

Steze in pota in ceste do moje bele mladosti, nemiren sem in tesno mi je pri srcu, kadar se vračam v Črnomelj.

Ceste in pota in steze, ki peljete v Črnomelj, rad vas imam vkljub tesnobi in nemiru. Saj me vodite tja, kjer moli zame moja mati.

Mornarjev sin

Silvin Sardenko

Sin moj! Vidim, ti si varal mene, mater, vso družino; storil si nam bolečino, v žalosti si nas postaral.

Oče, oče! Morska pota niso vidna, niso varna; pravijo, da noč viharna včasih morju je dobrot.

Sin moj! Če te z Bogom spravim, Pomočnici Svetogorski, naši jasni Zvezdi Morski znamenje na breg postavim.

Oče! Dokler ne poleže boj se v srcu in se rana ne zaceli, ni pristana. Sodba hujše rane reže.

Bog ne čaka, da se vrneš. Sam se vrne, kdor se vrne. Med valove zemlje črne naju z materjo zagrneš.

Pusti jo, naj poje sova!
Kdo bi dramil silo zvonca,
če je prav, da čaka konca?
Saj mornar gre zadnji s krova.

V svetih čital sem spominkih: Treba vere je velike; svoje Bog celo svetnike večkrat vodi po ovinkih.

Icarus

Bogomir Magajna

1.

Poročnik Jernejec je ponovno prečital pismo.

... Umrli Ti je žena Majda na porodu in dete – sinček je bil – je umrlo z njo. Da si jo imel rad, vem; da si fant, vem še bolj. Če ti je le prehudo, vrzi se nekaj časa v kotorske gostilne in dobro Ti bo. Ko je umirala, nam je sporočila, naj Te pozdravimo. Bilo ji je hudo, da nisi radi tekme, ki jo imaš te dni, prišel domov. K pogrebu ne hodi! Predaleč si in ne dohitiš več. Pa bodi zdrav!...

Cigaretne dim se je vlačil kot težka megla po gostilni. Ob mizah so igrali častniki na kvarte. Ostropotezni, bledikasti, izživelci obrazi so se sklanjali skoraj do kozarcev. V očeh jim je ležal dolgčas in petrolejka sama je brlela medlo kot prazne sanje. Onstran oken se je iz mraka svetlikal zaliv, voda nevesela in temna kot črna sluz.

Jernejec je sedel na samem v kotu. Od druge strani je opazoval bogati podporočnik Horvat njega in gostilničarko, mlado Maro, ki je neprestano gledala na poročnika v kotu. Horvat je zažvižgal poltiho. »Prokleti, zopet računa, zopet bo zmagal jutri in še naprej bo blaznelo to dekle za njim. Sicer ga ni videti nikdar z njo, toda ta človek je molčeč kot smrt. Vrag vedi...« Žvižgal je naprej v ljubosumju, hipoma pa se je spomnil na nekaj. »Skušal ga bom opiti, da bo imel težko glavo med poletom.« Vstal je.

»Mara, šest buteljčk na mizo! Hitro, ženšče!«

Pristopil je k poročniku in mu položil dlan na ramo.

»Vraga, Jernejec, ti divni Ikare naš, v kotu čepiš kot jalova želva. O idealist, zopet sanjariš o domu, o Sloveniji. Ha, kaj, letel bi rad do belih gora, do črne ženke. Glej ga, Maro, do črne svoje ženke bi rad letel. Že dolgo nisi bil pri nji, kaj? Prisedi k nam, Ikare! Sladko bo vince, sladka bo Mara. Mara, tu sédi in z nami pij! Bosa si in razkuštrana kot koštrun s planine, a slajša si od tvojega vina. Rabimo te, čuješ? Jernejec, glej te oči, ki so krasnejše od Boke!«

Mara se je zasmejala široko. Beli zobje so zabliskali v svitu petrolejke. Jernejec si je popravil lase z visokega čela. Ustnice so

se mu hotele smejati, a v pogledu je ležalo nekaj daljnega, prečudnega. Ni se mogel že jasno zavedati in oči so mu plašno in zbegano iskale po prostoru.

»Ali bi povedal, ali ne?«

Kopica zdolgočasenih obrazov se je ozirala vanj.

»Ne povem!«

Zagrizel se je z zobmi v sluznico, da bi bol prevpil z bolečino, se nasmejajal in prisedel k ostali družbi.

»Tako!« je zaklical Horvat, ki je medtem izpraznil nekaj čaš. »Pravim ti, Jernejče. lkare naš, ti najlepši si med nami, ti najsvetejši si med nami. Lahko bi ženski Kotor v blaznost pripravil, lahko bi Maro vlačil za lase po sobi, če svet ne bil bi ti.«

Mara je srdito zakričala. Horvat je gledal v Jernejčev obraz. Ta je bil, kot da ne posluša.

»Čakaj, poročnik, pesem ti zapojem!«

Objel ga je v polpijanosti, poljubil na lice in zapel hripavo:

»Ti najlepši si med nami, ti hrabri lkare, ti duša presvetniška!...«

Družba je zaploskala. Jernejec bi bil rad vstal in šel. Zunaj pa je ležala noč in sence gora so bile kot strahovi in legale so na zaliv, na vso okostenelo pokrajino. Groza, ki mu je vse popoldne glodala srce, se je prikazala znova. Zbal se je kot otrok, ki so mu odvzeli nekaj prelepega. Vse dni svojega življenja je sanjaril in čakal, a komaj mu je bilo dodeljeno, že se je razbilo, vse nenkrat, v uri, ko je pričakoval živega rojstva svoje krvi, ko je že vriskal v očetovstvu. Kot otrok se je otepal misli, črnega netopirja, ki se mu zaletava vse popoldne v misli, mu grize v dušo in v mozeg.

»Ne smem nocoj domov!« je vzkliknil glasno. »Daj vina, Horvat!«

Prestrašili so se za hip vsi, ko je spregovoril, a v naslednjem trenutku se je veselo zakrohotal, udaril z dlanjo Horvata po rami in vsa družba se je spustila z njim v smeh.

»Pa si res čuden človek, lkare,« je momljal Horvat in hitel točiti vino. »Prekrasen človek si in vedno si kako novo izmisliš. Tak glas si imel poprej, kot da bi vstajal iz groba. Res, dovršeni hudič si ti, Jernejec!«

In Jernejec je zvrnil čašo, črni dalmatinec mu je zaplaval v kri, izpil je še eno, črni dalmatinec mu je mamil mozeg, izpraznil je tretjo, in duša se je pričela pogrezati v

Miha Maleš, Portret

dalje, v čudoviti prostor, ki je bil lep in velik do razkošja. Zagrebel je prste v kodre in strmel v tla, soba se je pogrezala v nič, tovariši so izginjali v neko zemljo, ki je njemu tuja, ki je ne more doumeti on, nekdanji otrok planin, pastir s pobočij Košute, sedanji pilot, premagavec nebesnih sinjin in neprestani borec s smrtjo. — S strojem grmi v prostor. Ogromna ognjena obla mu visi tik nad glavo, tam iz daljnih prepadov se prožijo proti njegovim nogam v belo odejo pokrite gore, vrh njih stoji žena z otrokom v naročju in ga pozdravlja z roko, z živo golobičko, ki bi se rada sprostila telesa in se dvignila k njemu v ozračje. »Pridi, Jožef! Pridem, Majda!« Stroj grmi skozi prostor. Tik pod srebrnimi krili so bele gore. Pastirji v dolinah se čudijo orjaškemu orlu pod nebom. Ovce zbegano beže med čeri, on se sklanja iz ladjice. — »Majda! — grabi, grabi za belo roko — Majda —«.

»Hej, Ikare, spiš?«

Horvatov obraz stopi tik predenj.

»A?«

»Zakaj spančkaš, prijatelj? Močnejša od vaših je črna dalmatinska trta, ha, ha! Zavriskaj, da! Kaj gledaš? Glej, Maro imam v naročju!«

Horvat je privijal Maro nase in ji trgal bluzo z ramen. Dekle je vreščalo med smehom, rinilo z roko Horvatovo glavo nazaj in izzivalno gledalo v Jernejca. Od vina rdeči obrazi so se naslajali na zagoreli koži južnega solnca.

»Mrtva je,« je odgovoril Jernejec izgubljeno.

»Vraga je mrtva; kot mačka je in oči bi mi izpraskala, ko bi se ne bala mojih pesti,« se je krohotal podporočnik.

»Ja da sam mrtva,« je vzkliknila Mara in se dušila v smehu, »hi, hi, ja da sam mrtva, što? Ti, ti si mrtav!«

»A molči, Maro,« je deklamiral Horvat. »Pod njegovo tiho kožo vroča kri drevi, premrtva zanj si Mara ti.«

Jernejcu se je zopet povescila glava. Med premnogimi je bil le sam.

»Popolnoma je pijan,« se je zasmejal Horvat in kazal s prstom nanj, »pa komaj tri čaše je izpil.«

»Z letalom bi bil v nekaj urah tam in videl bi jo še,« je mislil Jernejec, »pa ne smem, ne smem, ne smem. Z vlakom ne pridem več, s strojem ne smem, ne smem. Predvčerajšnjim je brat odposlal pismo. Tedaj bo pogreb vsak hip, to uro, to minuto; bo pogreb tja za holmec; bo zvonilo, bo pogreb. A? Kaj si rekel? Da, to minuto. Čisto majcen je, še krščen ni bil. Sto tekem bi opustil, da bi vedel, in ne eno, in prišel bi. O, radi tebe, žena, sem obljubil — trikrat krog Lovčena in nato tisoč metrov navpik in nazaj navpik do morja, da bi se videlo, kot da sem Icarus. To minuto — pogreb — zvonovi, zagorski zvonovi prav lušno pojo, pa zagvišno, mojo ljubo k pogrebu neso...«

Glas je otožno, hripavo napolnil vso sobo. Začudili so se častniki in gledali v Jernejca, ki mu je bila povešena glava, zaprte oči in ki je pel tako, da je prisluhnila Mara. Njej sami je čudna ljubezen, ki jo je dobro videl Horvat, gorela iz oči in nevedno srce je slutilo to, česar ni pojmlil nihče v sobi.

»... Pa zagvišno mojo ljubo k pogrebu...«

»Kdo poje?« je zakričal naenkrat Jernejec in skočil s stola. Široko odprte oči so kot iz sanj strmele v preplašene obraze.

»Ti, ti, dušo moja, ti pjevaš!« je vzkliknila Mara.

»Jaz, da, da, jaz,« je momljal. Stresel je hipoma glavo in se zavedel. Pristopila je Mara in mu z dlanjo gladila kodre.

»Što ti je, dušo?«

»Nič, nič, Mara! Čakaj — pojdi stran!« Odrinil jo je lahno z roko. »Čakaj, nič mi ni. Nekoliko sem pijan. Horvat, daj mi še eno čašo! Dobro! Hvala!«

»Kaj ti je, Jernejec?« je vprašal Horvat in ga opazoval.

»Nič. Hotel, pa da, hotel sem vas zopet presenetiti. Saj je dolgčas med nami, kaj Horvat! Prazno je vse do brezumnosti. Kam naj grem? Glej, oblačna in črna kot smrt je Boka. O, da bi bilo jutri solnce! Letel bom, Horvat, in te zmagal, zmagal, vse bom zmagal na vekomaj. Kaj, Mara, ti duša dalmatinska, ljubila me boš še naprej, kaj? Čuj, solnce je ladja na gornjem morju. Na njej se vozi — no, čakajte, dobre volje sem, stopil bom na stol in vam govoril nekaj, saj ste v sebi le dobri, prijatelji moji.«

Primaknil si je stol in se dvignil nanj. V obraz se mu je zarisala naenkrat čudna, uporna moč, razigrana radost, razkošno pričarano veselje. Dvignil je čašo.

»Živeli prijatelji, živeli vi, ki vam je bilo usojeno, da postanete sinovi solnca! Živel tudi ti, Horvat, ki me radi te rože dalmatinske moriš in ki te imam kljub temu rad!«

»Kaj?«

»Vprašam vas, ali je lepš, da letimo na vekomaj v solnce, ali, da grizemo kot Tantalus v taberne, ukovani v zemljo?«

»Lepše je leteti v solnce.«

»Vprašam vas, prijatelji, ali niso te gore kot prazni okostenjaki, ali niso sence teh vrhuncev, ki polegajo dneve in dneve nad nami, kot sence smrtnih netopirjev, ali niso ure, ki jih ubijamo po teh prostorih, le izgubljene naše misli, ki bi rade v nebo? Saj nas izziva nebo, da ga zagrabimo s silnimi prsti letečega telesa.«

»Tako je, Ikare!«

»O, dragi, tam nekje za modrino je čudovita dežela, v katero mi želi duša, tam je kraj, kjer prebivajo prave sestre in otroci naših src. Vozijo se na solncu, zlati ladji

Stane Cuderman, Portret

gornjega morja. Dajem ti častno besedo, preljubi Horvat, da se dvignem jutri ne tisoč ampak trikrat tisoč in več metrov nad Lovčenom. Reci Kotoru, naj pride in se mi čudi.

Zmagal te bom, Horvat, kot te ni zmagal še nihče, in ti, Mara, mi napravi šopek, ki bo pisan ves. Ti si duša te zemlje in rad bi spomin od nje. Ona, oj, ona pa je duša pro-

stora. Horvat, zberi, zberi Kotor in vso Boko! Letel bom, oj letel...«

Družba je hrumela, suvali so se s komolci, se spogledovali med seboj. »Trikrat tisoč in še več!« Horvat je taval za Maro, ki se mu je izmikala sovražno in z velikimi očmi preplašeno gledala skozi vrata za Jernejcem.

2.

Od vrhov do vrhov se je prepregla zarja. Zaliv je trepetal pod živordečo streho v stoterih različicah. Nad gorami, tik nad robovi, je plavalo solnce, krvavordeče, kot novorojenec iz jutra.

Jernejec je stal na čeri visoko nad mestom. Zagledal se je nekaj hipov proti vzhodu in opazoval v radovednosti svet, ki je visel v prostoru nad njim, nato je okrenil glavo v drugo smer in zrl v gore na severozapadu. Rdečkasti sij se je trgal polagoma z vrhuncev in violetna, kot svila rahla barva, je legala z morja navzgor.

»In naj bi se dvignil trikrat tritisoč, bi vas ne videl, domače gore! Za ozračji bi mi bile skrite in odete v violetno smrtno oblačilo. Saj ni življenja več zame na vaših strminah.«

Pokleknil je na skalo, stisnil čelo v dlani in molčal.

»Morda se ubijem, morda se ne. Sam ne bom smrti nudil roke, a izzival jo bom s smejočim se obrazom. Naj me ubije, če ji je drago! Vzeti mi nima kaj.

Ima človek ljubico sto dni daleč, pa gre, naredi pot enega dne, ne more, ne more naprej in vendar je srečnejši za dan, kajti za dan ji je bliže. Ima človek ljubico v neskončnosti, dvigne se za pol solnca, za pol solnca je srečnejši. Majda, pust mi je bil ta kraj, ker te ni bilo tu. Danes plava tvoj duh nad temi vodami. Danes mi je, kot da sem doma. Prelep mi je danes ta kraj, Majda, in posvečen je tvoji lepoti. Dvignil se bom v tvojo čast in molil za lepo mesto v nébesu tebi iz višav, iz katerih ni molil še nihče. In če se vrnem, bom vriskal vsej Boki, da si zmagovavka ti, da si ti njena kraljica.

Če se ne vrnem, podaj mi roko, žena!«

Dvignil se je in razširil roke proti solncu, ki mu je zlatilo lepi obraz. Oči so mu gorele kot v neskončni sreči. V Kotoru je udarila ura. Zdrznil se je in odhitel po rebrih. Pod latnikom ob Marini gostilni se je ustavil in potrkal na okno.

»Kje je šopek, roža dalmatinska?«

Dekle je prihitelo na dvorišče. Oči, ki niso našle nikdar odziva v Jernejčevih, so gorele v upanju in v plašni grozi, ko se je ozrla v poročnikov obraz.

»Zbogom, roža dalmatinska! Bodi zdrava!«

Vrgla se mu je krog vratu in jokala, kot da je dete. Poljubil jo je in se ji izmaknil iz objema.

»Zbogom, Mara, lepa dušica te zemlje!«

»Zbogom, gospod!« je ihtelo dekle in stegnilo roko za njim.

Iz žalosti in veselja je zavriskal poročnik. Glas je zaplaval na rdeče hiše Kotora.

5.

Ob zalivu se je gnetla množica. Jutro — pestrost južnih barv, smeh, zvedavi starci in vriskajoča mladost.

»Glej, glej, tam gre!« so kričala dekleta in se rinila v ospredje. »Jernejec bo letel prvi in ko se vrne, bo tekmoval Horvat — drugi.« — »Stavimo na Jernejca.« so govorili starci. — »Živijo, Ikare!« so pozdravljali fantje. Dekleta ga niso pustila naprej. Sto rok se je dvigalo k njemu, sto pogledov je gorelo v njegovega.

»Dajte poročniku prostora! Čas je!« je vpil Horvat iz ozadja in si grizel ustnice. Jernejec si je priboril pot do njega.

»Radi te imajo. Ti si kot bogec naš,« ga je pozdravil Horvat. »Zaupaj danes v svoj stroj? V pijanosti si rekel včeraj, da se boš dvignil v tri tisoč nad Lovčen.«

»Še več! Moj stroj je kot orel in ne rabi popravila,« je odgovoril poročnik in sedel v letalo.

»Zbogom, Horvat! Če se ne vrnem, pojdi k Mari in reci, da boš nosil ti prvenstvo odslej in naj le tebi izroča šopke. Včeraj so mi pokopali ženo z otrokom. Bodi zdrav, prijatelj!«

Stroj je zabrnal z orjaškim glasom.

»Stoj!« je zakričal Horvat in bledel naenkrat kot mrtvec.

Brnenje je prepilo klic. Ogromna morska ptica se je bliskovito zarežala v valove, ki so grivasto kipeli na vse strani. Horvat se je sesedel na klop.

»Kaj Vam je?« je vprašal poveljnik čete in se čudil.

»Nič, nič.« je mrmral podporočnik.

Miha Maleš, Deklica s predmestja

Množica je hrumela: »Živijo, živijo, Ikarre!...« Jernejec se je za hip ozrl nanjo in se zasmel. Videl je že belo cesto, ki jo je

pustilo letalo na vodah. Preplašena jata galebov je omahnila proti bregovom. Kot svetle zvezde so zalesketali nad zemljo pod

njim. Videl je za trenutek Maro, ki ga je pozdravljala z rdečo ruto. V srce mu je legala sladkost kot otroku, ki se po dolgi ločitvi vrača k materi... »Majda! Majda!«

Južni veter, ki je drevel mimo, je odnašal glasove. Kot bele pravljice so ležale megle v obzorjih nad morjem. Prelepo, sinje nebo je bilo vse krog njega; širilo se je proti nevidnim goram, proti gomili, širilo se je v razkošju do samega solnca, ki je udarjalo z zlatimi žarki v srebrna krila letečega orla.

»Hej, ladja gornjega morja; hej, ti novi Njen dom; hej, ti moj cilj! — Solnce!«

Zakričal je iz polnih prs. Vriskajoči glas se je spojil z vetrom in drevel v prostor. Nad Lovčenom je ležal oblak. Majal se je v burji. Njegova senca se je zibala pod njim kot orjaška črna zastava čez pobočja. Hitel je z mislijo naprej v oblak in risal z njo čudno sliko v njem.

»In če si smrt, bodi smrt!« se je zakrohotal prešerno. Spomnil se je na »otročičke« pod seboj, na ljudstvo, ki se čudi, na Horvata, ki zre z zavistjo za njim, na Maro, ki se divi in trepeta pod latnikom.

»Pokažem jim!«

Upognil se je rep velikega orla, vrtiljak je zabrnal v silnem okretu in drevel navpik navzdol, truplo orjaške ptice se je preobrnilo, visel je z glavo proti goram in se smejal proti zemlji.

»Na, smrt, ubijaj, če se ti ljubi!«

Pa je zakrožila ptica tik nad pečinami nazaj, navpik, navpik, navzgor. Lovčen se je zibal v silnih zamahih v krogu.

»Prvikrat krog vrha! Kaj mi mar vrh! Pa naj le čuje straža pod oblakom na vrhuncu, če me videti ne more. Tako — še enkrat, pol minute, še enkrat. Zbogom otročički!«

Vojaki na vrhu so slišali krik: »Živela Majda, živelo solnce!« — »Živel, lkare!« so mu kričali nazaj. — »Zbogom, otročički!«

Sinjina neba se je spreminjala v temno in na tej čudni črnokasti plošči mu je pobliskavala orjaška obla z ognjem v oči. Šinil je mimo desetih srebrnih oblakov.

»Lepi ste, kot moje ovčke na planinah nekoč. Zbogom, prelepe ovčke ozračij!«

Ko je drevel skozi nje, so bili kot iz ledenih iglic. »Mraz je,« se je spomnil in se zavedel, da mu ledeni piš leti mimo obraza.

»Oj, Triglav, visoko sem že nad teboj in vendar si ti, dobri angel moj, še daleč.«

Ozrl se je navzgor. Pekoča bolečina ognja mu je udarila v oči. Za njimi je valovala kri in zvonile so misli.

»Solnce, dobro solnce, čuj!«

Kot neskončna črta se je utapljala Dalmacija v nič. Nebo, morje in modrikasta barva zemelj so bili le eno.

»In tam so daljne zemlje... Zagorski zvonovi...«

Za očmi velike, žive rdeče sence, kot kulise veselstva...

Kri buta z udarci v srce, bije v mozeg, v kožo, se hoče razliti v vseprostorje, v vse dilje, v silno povirje neba.

»I—ca—rus... I—ca—rus...«

Jernejec je zaprl oči. Za njimi se je ustvarjal nov svet lepote, neskončnosti. V rdeče bliskajoče se ognje za širokimi zenicami se je porajalo telo, mehko kot sapica z otrokom v naročju.

»Sin — o žena — daj mi roko! Vzemi me v objem, saj so moje stopinje izgubljene na svetu...«

S povešenimi trepalnicami, z ženo, z otrokom v prividu je drevel navzgor in ni več vedel, da leti. Stroj je ropotal zamolklo, pretrgano kot drdravka v utrujeni otrokovi roki na veliko noč, in vendar je še letel navpik...

Navpik je buljil Horvat v prazno ozračje. Iz kože mu je silil znoj.

»Stroj sem mu pokvaril in Jernejec je zblaznel. Vsak hip, vsak hip... Da bi ga vsaj videl... Vsak hip...«

»Kje je letalec?« je vresčala množica.

Mara je iskala z očmi v nebo: »Ne ubij se, dobri gospod!...«

»No, daj mi roko, golobička bela,« je šepetal Jernejec in iztegnil desnico čez ladjico. »Daj mi roko, ti solnce moje!...«

Stroj je zatulil s črnim vriskajočim glasom. Orjaško telo se je streslo v smrtnem udarcu. Nad letalom ogenj solnca; mimo kril zublji, rdeči kot kri — ognjeni jeziki — rdeča barva — zarja — tišina — bela žena...

»Daj mi roko, ti moje solnce!...«

V nižinah se je zibal Lovčen kot pijana gora. Oblak nad njim, črni netopir, je drevel, z ogromno hitrostjo proti letalu.

Zaman je s spačenim obrazom iskal Horvat po grebenih in brodil s čolnom po vodah...